

Stjernekrig - drøm eller mareritt?

Taler

Knut Frydenlund

Dato

22 april 1986

Sted

Folkets hus, Oslo

Omstendigheter

Faglig aksjon mot atomvåpen

1 Stjernekrig - drøm eller mareritt?

Faglig aksjon mot romvåpen, Folkets Hus, Oslo, 22. april 1986

- 5 La oss begynne med drømmen. For det var drømmen, det var visjonen, som president Reagan forespeilet det amerikanske folk da han første gang, 23. mars 1983, la fram sitt program om det strategiske forsvarsinitiativ, eller SDI. Det var drømmen om en verden befridd for atomvåpnenes trussel. Dette er en drøm vi alle bærer inne i oss.

10

La oss derfor først se på president Reagans drøm og på hva han aktet å gjøre for å virkeliggjøre denne. At noe drastisk, noe omfattende måtte gjøres, begrunnet han i sin tale med det moralske, dvs. det umoralske i å basere forsvaret på en strategi som forutsatte gjensidig ødeleggelse - det felles selvmord. Det er en

15 begrunnelse også vi er enige i.

Hva er så det virkemiddel som president Reagan foreskriver for å realisere denne drømmen? Virkemidlet skulle være en slik satsing på moderne vitenskap og teknologi at det skulle kunne frambringe den perfekte beskyttelse mot

20 motstandernes kjernefysiske våpen. Det forespeilede teknologiske gjennombrudd skulle gjøre disse kjernefysiske angrepsvåpen umoderne og avleggs. Og denne teknologi erklarte presidenten seg så villig til å dele med Sovjetunionen.

- 25 Vi kan dele presidentens drøm om en verden fri for atomvåpen. Vi er enig i hans moralske begrunnelse for at noe radikalt må gjøres for å omsette denne drøm i praktisk politikk. Men den vei han peker ut, er ikke farbar, og om den skulle

være farbar, fører den galt av sted.

30

Før vi går nærmere inn på dette, la oss se på virkningene av Reagans visjon og programerklæring på amerikanerne selv. Et slikt program måtte ha sterk appell. For mange amerikanere måtte det komme som en befrielse - en åpenbaring. Historisk har amerikanerne vært vant til at deres eget land har vært usårbart.

35 Dette i motsetning til erfaringene til land i Europa. Det er først i de siste årtier, historisk sett en kort epoke, at amerikanerne selv er blitt utsatt. Nå var de til gjengjeld - med utviklingen av atomvåpnene - kommet i en situasjon hvor de var truet av den fullstendige ødeleggelse. Så står presidenten fram og peker på en vei ut av dette uføret. La oss satse, var hans appell, og vi skal greie det.

40

Men presidentens appell og hans program måtte også få virkninger for de grupper i USA som tradisjonelt har gått mot kjernefysisk opprustning - frysbevegelsen, de katolske biskoper, de liberale politikere. For her var det tale om et system for forsvaret av deres eget land og det, i hvert fall i sin opprinnelige form, ikke med atomvåpen. Å argumentere og å mobilisere de store bevegelser mot et slikt forsvarssystem blir en langt vanskeligere oppgave.

45

Likevel har det ikke vært mangel på alvorlige advarsler også fra amerikansk side, av folk som ser på SDI-programmet heller som en vond drøm. En amerikaner som en fra norsk side tradisjonelt har lyttet til, den tidligere viseutenriksminister George Ball, gikk så langt som til å erklære at dette initiativ og dette program er «blant de mest uansvarlige handlinger gjort av noe statsoverhode i moderne tid». Vi har vurderingen fra Stanley Hoffmann, en av USAs fremste utenrikspolitiske analytikere, om at dette er virkelighetsflukt - hinsides science fiction. Andre betegner SDI-programmet som et moderne utslag av «keiserens nye klær».

55

Likevel, hva skjer? Forskningen til dette SDI-programmet er i full gang. Vi ser også hvordan det ene vesteuropeiske land etter det annet søker å komme med i denne målrettede forskning. Endog Norges egen forsvarsminister, Anders C. Sjaastad, gir på regjeringens vegne den fulle støtte til den amerikanske administrasjonens standpunkter i denne sak, slik det går fram av det siste kommunikeet fra NATOs forsvarsministermøte.

60

Derfor er det påkrevet å gå nærmere inn på de innvendinger som rettes mot stjernevåpenprogrammet og de perspektiver gjennomføringen av dette program

65

åpner opp for.

70 Jeg vil dele disse innvendinger inn i to hovedgrupper. Den første går på at det
100 prosent sikre system, slik som forespeilet av president Reagan, ikke lar seg
etablere. Det er simpelthen teknologisk ikke mulig, sier det store flertall av
forskere og eksperter. Som lekmann vil jeg ikke gå nærmere inn på dette. Men
75 enhver som var til stede på Universitetet i Oslo for noen måneder siden, da
lederen for Max Planck-instituttet i München, dr. Dürr, la fram hva som måtte
til for å skape et slikt perfekt forsvarssystem, ble nokså overbevist om det
umulige i et slikt foretagende. Dette er en oppfatning som for øvrig også gjør seg
gjeldende i faglige og politiske kretser i USA. Da Utenrikskomiteen nylig var i
Washington på et møte i Center for Strategic and International Studies, som
80 står den nåværende administrasjon nær, erklærte en av innleiderne, Robert
Hunter, at det ikke var flere i Washington som trodde på presidentens visjon
enn at de kunne få plass i det heller mindre rom vi befant oss i, og - som han
føyde til - «og likevel ville de ha god plass».

85 Men likevel går forskningen for fullt. Det var budskapet til Utenrikskomiteen
under besøket i Washington. Denne forskningen ville fortsette.

Hva så, dersom det ikke kommer i stand en forhandlingsløsning? Resultatet kan
ikke bli annet enn en kraftig omdreining i atomvåpenkappløpet, og større
90 usikkerhet. Om dette forestående kappløp sier den tidligere britiske
konservative statsminister Edward Heath: «If you think there is an arms' race
now - you ain't seen nothing yet.» «Hvis dere mener at det er et våpenkappløp
nå - så er det ingen ting mot det dere vil komme til å oppleve.» Sovjetunionen
har allerede erklært at de vil svare med å satse maksimalt for å øke sine offensive
95 styrker. Samtidig vil de satse tilsvarende på å utvikle det samme forsvarssystem.
Men da må USA på sin side, som forsvarsminister Weinberger i brevs form har
lagt fram for president Reagan, også øke sine strategiske og offensive
atomvåpenstyrker. Da har vi overskredet terskelen fra drømmen til marerittet.

100 La oss så - rent hypotetisk og i strid med de fleste eksperters vurdering - likevel
anta at det skulle vise seg mulig å etablere det vanntette forsvarssystem mot
strategiske raketter. Vil dette da bety den forespeilede økte sikkerhet? Her møter
vi den annen, hovedgruppe med innvendinger. Det er andre måter å bringe
fram kjernefysiske våpen på enn ved strategiske raketter. Det er krysserraketter
105 fra ubåter og fra fly dette forsvarssystem ikke vil fange opp. En motstander vil

konsentrere seg om disse våpen. Resultatet blir det samme: rustningskappløp og økt usikkerhet.

110 Vi kan heller ikke forvente at den annen part, Sovjetunionen, rolig vil sitte og vente i 10-15 år på at USA skal gjøre ferdig dette systemet, utplassere det og derved få den avgjørende strategiske fordel. Om en slik situasjon er det blitt sagt: «I den ustabilitet som vil bli resultatet av denne uunngåelige supermaktkonkurransen, ligger muligheten for katastrofen.» For ordens skyld
115 vil jeg tilføye at dette sitat stammer verken fra Arthur Svensson eller andre representanter fra «Faglig aksjon mot romvåpen». Det stammer fra James Schlesinger, forsvarsminister under president Nixon, tidligere sjef for CIA etc. etc.

120 De er sterke, disse innvendinger som kommer både fra faglig og politisk hold. Men likevel - den målrettede SDI-forskning går for fullt. For selv om Robert Hunter kunne slå fast overfor Utenrikskomiteen i Washington at det ikke var flere i Washington som trodde på presidentens visjon enn at de kunne få plass i et lite rom og samtidig unngå trengsel, så er det nettopp disse folkene som omgir
125 presidenten. De sitter i det samme rom som ham, og de har makt.

Så dette forskningsprogram kommer til å fortsette. Det vil utvikle sin egen dynamikk og bli drevet videre av sin egen tyngde. Med de store økonomiske ressurser som stilles til disposisjon, vil de bli stadig sterkere, de grupper som vil
130 være avhengig av at programmet videreføres. Deler av industrien og forskningsmiljøer vil på denne måten bli virksomme pressgrupper, også om de ikke skulle dele presidentens egen tro på gjennomførbarheten av visjonen.

Begrunnelsen for å føre SDI-programmet videre er nå heller ikke lenger den
135 samme. Det er ikke lenger den moralske, det er den langt mer effektive begrunnelse, nemlig at denne romvåpenforskning er nødvendig fordi Sovjet er kommet så langt på dette området. Oppgaven må være å forhindre at Sovjetunionen får et forsprang og dermed et overtak.

140 Og i alle tilfelle vil denne satsing på defensive systemer, på høyteknologien, føre til resultater. Det er det de kalkulerer med, de som statssekretær Hammerstad fortrøstningsfullt kaller «realistene» i Washington. Om det perfekte forsvar av det amerikanske folk ikke kan oppnås, så skal man kunne beskytte de strategiske utskytningssteder og kommandosentraler. At denne blandingen av defensive og

offensive systemer, dette Star-War II prosjekt, strider mot det som presidenten selv erklærte i sin tale av mars 1983, synes ikke å være noen hindring. For presidenten sa også i denne talen: «Hvis blandet med offensive systemer, vil de defensive systemer bli sett på som grunnlaget for en aggressiv politikk - og ingen
150 ønsker det.»

Hva enten det gjelder Star War I eller Star War II, er den viktigste innvendingen av politisk art. Det er at man gjennom teknologiske midler, et slags teknologisk hokus-pokus søker å løse et problem som er grunnleggende politisk, nemlig det
155 kjernefysiske dilemma. Faren for at menneskeheten skal utslette seg selv kan bare møtes politisk, gjennom reelle forhandlinger mellom atommaktene, bygget på erkjennelsen av at sikkerhet i verden i dag ikke er noe man kan oppnå på egen hånd. Sikringen av freden kan ikke overlates til computerhjerner, hvor avanserte de enn måtte være eller hvor brøkdels-sekund-hurtig de kan reagere. Det må
160 varetas av menneskene selv, hvor sene de enn måtte være til å reagere.

Avgjørende må derfor være de forhandlinger som nå pågår om kjernevåpen.

Hva er så mulighetene for å oppnå resultater gjennom disse forhandlinger - i
165 Genève eller gjennom toppmøter mellom Reagan og Gorbatsjov? Og det sentrale i vår sammenheng: Hvilken rolle vil SDI-programmet spille i denne forbindelse?

For det første var det Sovjetunionens forutsetning for å gå med på disse nye
170 forhandlinger at romvåpen skulle være et forhandlingstema. Dette var innholdet i avtalen mellom utenriksministrene Gromyko og Shultz i januar i fjor, nemlig sammenhengen mellom de tre temaer det skulle forhandles om: strategiske våpen, mellomdistanseraketter og romvåpen.

Dette viser SDI-spørsmålets betydning for åpningsfasen. Men det vil bli avgjørende også for forhandlingenes videre gang. Denne sammenkopling går således fram av det sovjetiske forslag om substansiell reduksjon av alle
175 kjernefysiske våpen - 50 - «som kan nå den annen parts territorium» - mot et forbud mot våpen i verdensrommet, altså en amerikansk oppgivelse av SDI.
180 Sovjetunionen har likedeles gjort det klart at dersom det ikke blir en avtale om romvåpen, vil det heller ikke bli noen avtale om reduksjoner av de strategiske kjernevåpen. Dette standpunkt ble for øvrig også slått klart fast overfor den norske stortingsdelegasjon under dens nylige møte med Det Øverste Sovjet.

Hvorfor er Sovjetunionen så opptatt av dette amerikanske forskningsprogrammet? De har jo selv drevet omfattende forskning omkring slike systemer i lang tid. De har også gjort det klart at de ikke er imot denne høyteknologiske forskning som sådan. Det de er imot, er den målrettede programforskning som amerikanerne har satt i gang. De er klar over at de vil få store problemer med å følge med i en satsning som amerikanerne nå foretar. Den amerikanske overlegenheten både i ressurser og i vitenskapelig nivå er simpelthen for stor. Det vil bli for kostbart. Men vi kan ikke se bort fra at denne erkjennelse i tid faller sammen med en langt viktigere erkjennelse, som vel kan bli stående som ett av resultatene av den 27. Partikongress, nemlig at Sovjetunionen i det siste tiåret har strukket seg lenger politisk militært i global sammenheng enn de har økonomisk grunnlag for hjemme, og at oppgaven nå er igjen å få fart i den sovjetiske økonomi, som igjen forutsetter en omfordeling av ressurser. Ut fra dette skulle Sovjetunionen være innstilt på å strekke seg langt for å få til en avtale som kan begrense rustningskappløpet. Dersom denne antakelsen er riktig, står Vesten overfor en historisk sjanse, dersom denne mulighet blir utnyttet.

Hva er så amerikanernes holdning til å utnytte denne muligheten? Eller for å si det mer konkret: til å bruke SDI-programmet som et forhandlingskort. Et forhandlingskort er brukbart bare hvis det brukes. Det kan her være av interesse å nevne at når folk som tidligere president Nixon og Henry Kissinger har gitt sin støtte til SDI, så er det nettopp fordi de i dette program ser et forhandlingskort i forholdet til Sovjetunionen. James Schlesinger, som jeg tidligere har sitert, konkluderer med at SDIs funksjon er å være et forhandlingskort. Sterke grupper omkring president Reagan avviser imidlertid å gjøre SDI til forhandlingsgjenstand. Eller, som presidenten selv har uttrykt det: «SDI er altfor viktig, for verden til at vi skal forhandle det bort.»

Hvis dette skulle bli amerikanernes endelige standpunkt, at de ikke i det hele tatt er villige til å forhandle om romvåpenprogrammet, og forhandlingene av den grunn bryter sammen, kommer verden og Vesten opp i en uhyre vanskelig og komplisert situasjon. Forhandlinger om rustningskontroll vil bli umuliggjort for lang tid, med de virkninger dette vil få. Vi vil stå overfor en ny kald krig og dens virkninger: Vi vil få en forsert opprustning på begge sider, og økt usikkerhet som virkning. Men vi vil også få skadevirkninger i forholdet mellom USA og de vesteuropeiske landene.

225 La oss se nærmere på forholdet mellom USA og Vest-Europa i denne saken.
Vesteuropeerne har hele tiden stilt seg skeptisk til utspillet om SDI. For det
første hadde det ikke vært noen forhåndskonsultasjoner. Utspillet traff de
vesteuropeiske medlemsland av NATO helt uforberedt. Det store flertall i Vest-
230 Europa er ifølge meningsmålinger av den oppfatning at SDI vil øke faren for
krig.

En erfaren observatør som Theo Sommer, sjefredaktør av den tyske ukeavisen
«Die Zeit», vurderer den situasjonen som kan oppstå, på følgende måte:

235 «Atlanterhavsalliansen har akkurat vært gjennom en storm i forbindelse med
NATOs dobbeltvedtak, men denne storm vil være for intet å regne
sammenliknet med den orkan som vil bryte løs dersom Reagans opptatthet av
stjernekrigen vil stå i veien for en ny avtale om rustningskontroll.»

240 Som min egen vurdering, og for å forbli i denne kortspillterminologien, vil jeg
hevde at dersom amerikanerne ikke er villige til å bringe SDI-programmet inn i
forhandlingene og til å bruke det som et forhandlingskort, så vil Sovjetunionen
på sin side sitte med et europeisk kort som det før aldri har hatt, og som
Gorbatsjov vil vite å gjøre bruk av.

245 Spørsmålet om SDI skal bringes inn i forhandlingene, er sannsynligvis ikke
endelig avgjort i Washington. I mellomtiden forsøker Reagan på sin side å
overbevise Sovjetunionens leder om SDI-systemets fortreffelighet, mens
forsvarsminister Weinberger og hans folk er opptatt av å kunne meddele tilbake
250 til USA at det er full støtte i NATO til det amerikanske SDI-opplegg. I denne
situasjon vil derfor de holdninger som de vesteuropeiske NATO-regjeringer
inntar, være så viktige.

Derfor er det grunn til å se nærmere på den norske regjeringens holdning til saken,
255 slik den er kommet til uttrykk gjennom behandlingen i Stortinget, og gjennom
de standpunkter som regjeringen har inntatt i NATO-sammenheng og direkte
overfor USA.

Allerede på et tidlig tidspunkt hadde Stortinget tatt et klart standpunkt mot et
260 våpenkappløp i verdensrommet. I Innst. 225 til regjeringens
nedrustningsmelding 1984, understreker en enstemmig Utenrikskomité «...

265 viktigheten av at forhandlinger gjenopptas med sikte på forbud mot utplassering av våpen i verdensrommet». Dette er et klart språk, som ikke lar seg bortfortolke, og som det er viktig å holde fast ved, nemlig forbudet.

270 Nødvendigheten av å unngå et slikt våpenkappløp i verdensrommet understrekes på sin side av regjeringen selv i et brev av 16. april 1985 til Utenrikskomiteen. I det samme brev vises til at en fra norsk side «under konsultasjoner i NATO har gitt uttrykk for uro og bekymringer over det amerikanske SDI-utspill, særlig med tanke på politiske og strategiske konsekvenser på lengre sikt for alliansen». Dette er både en riktig og en viktig vurdering, og som forplikter regjeringen.

275 Men regjeringen har ikke levd opp til disse forpliktelser eller disse formuleringer. Allerede på møtet i NATOs kjernefysiske planleggingsgruppe i mars 1985, gav forsvarsminister Sjaastad, ifølge kommunikeet, støtte på regjeringens vegne til de amerikanske standpunkter når det gjaldt SDI. Da saken omgående ble reist ved stortingsmøtets slutt neste dag, greidde forsvarsministeren å sikre seg
280 tilslutning fra mellompartiene ved å vise til at det samme kommunikeet inneholdt visse forbehold, og at han under selve møtet hadde gitt uttrykk for de norske motforestillinger. I de informasjoner som senere ble stilt til disposisjon for Utenrikskomiteen, kunne i hvert fall ikke Arbeiderpartiets medlemmer gjenfinne noe av den uro som forsvarsministeren hevdet å ha gitt uttrykk for
285 under møtet. Og når det gjelder de påberopte reservasjoner i kommunikeet, så var de falt ut når det gjelder kommunikeet fra det siste møtet i NATOs kjernefysiske planleggingsgruppe, mens den fulle støtte til de amerikanske standpunkter ble opprettholdt.

290 Så til den side av SDI-saken som gjelder holdningen til forskningen. I det brev som regjeringen sendte til Utenrikskomiteen, heter det om forskningen: «Det er urovekkende dersom enorme ressurser settes inn på et forskningsområde som kan skape det teknologiske grunnlag for en utvidelse av rustningskappløpet i verdensrommet.» Når det gjaldt forskningen, kom Norge til å stå fram i den
295 internasjonale offentlighet som det første NATOland som sa nei til å ta del i SDI-forskningen. Det var forsvarsminister Sjaastad som stod for denne uttalelsen overfor Stortinget i det stortingsmøte jeg tidligere har vært inne på, og som fant sted dagen etter at den norske regjering hadde gitt sin støtte til det amerikanske standpunkt.

Senere er det imidlertid kommet inn en distinksjon mellom en sivil og en militær del av forskningen. Som det heter i regjeringens brev til Utenrikskomiteen:

305 «Etter regjeringens syn er det ikke aktuelt for Norge å delta i USAs militære program for romvåpenforskning.» Det spørsmålet nå gjelder, er hva som er sivil del og hva som er militær del av SDI-programmet, og kan det i det hele tatt trekkes noen distinksjon. Denne sak er nå til behandling i Stortinget på grunnlag av et forslag fra Arbeiderpartiet og ett fra SV. Formuleringen i forslaget fra DNA lyder som følger: «Stortingets vedtak om at Norge ikke skal
310 ta del i USAs militære program for romvåpenforskning, innebærer at Norge ikke skal ta del i noe forskningsprogram som er målrettet mot slik våpenutvikling.» Substansen i denne formulering har vi hentet fra en definisjon som den parlamentariske fører i Kristelig Folkeparti, Harald Synnes, tidligere hadde gitt. Dette har vi ikke gjort for å sette Kristelig Folkeparti i en kattepine i
315 den etterfølgende behandling. Det er simpelthen vanskelig å finne en mer treffende definisjon enn Harald Synnes her har formulert. Fordi det er vanskelig, for ikke å si umulig, å trekke et skille mellom militær og sivil del av denne forskningen, så er det formålet for forskningen som må bli det avgjørende.

320

Så til en tredje side av regjeringens håndtering av SDI-saken, og som gjelder spørsmålet om bruken av denne som kort i forhandlingene med Sovjetunionen. I et brev til president Reagan fra oktober i fjor oppfordret statsminister Willoch den amerikanske president bl.a. til å gjøre SDI til gjenstand for forhandlingene
325 med Sovjetunionen. I seg selv er dette en prisverdig handling og nødvendig oppfordring av grunner jeg tidligere har vært inne på, nemlig at det er sterke grupper rundt presidenten og også presidenten selv, som ikke vil forhandle bort SDIprogrammet, som de uttrykker seg. Så hadde statsministeren begrenset seg til dette, så hadde alt vært vel og bra. Men han går i dette brev videre og antyder
330 overfor president Reagan en mulig løsning i form av forhandlinger om gjensidige begrensninger i de defensive forsvarssystemer, altså visse utplasseringer i verdensrommet av slike systemer, avhengig av nivået på de offensive våpen. Men derved går statsministeren ut over Stortingets forutsetning. Den går nemlig ut på at forhandlinger skal føres med sikte på
335 forbud mot slike utplasseringer, og det betyr ikke begrensede utplasseringer. Jeg skal ikke her komme inn på den formelle side av saken, nemlig at statsministeren skulle ha forelagt dette på forhånd for Stortinget på den ene eller annen måte, ettersom det dreier seg om avvik fra Stortingets forutsetning.

Men hadde han det gjort, ville han ha møtt den reelle innvending, og den som selv president Reagan har gitt uttrykk for, nemlig at en slik sammenblanding av offensive og defensive systemer vil kunne bli sett på som grunnlaget for en offensiv politikk.

345

Hva er det som slår oss når vi på denne måten går gjennom regjeringens håndtering av saken om SDI? Det er den glidning som skjer, fra Stortingets klare forutsetning om forbud mot slike våpen i verdensrommet til forslaget om begrenset utplassering, fra en klar avstandtaken fra den omfattende forskning til undersøkelser om hvilke områder Norge likevel skal kunne ta del i, det er forbehold som blir borte osv.

350

Stortinget vil i vår ha anledning til å sette en stopper for denne glidning. Det er nødvendig. Vi plikter både overfor oss selv og våre allierte i NATO å gjøre kjent hva som er den overveiende oppfatning i Norge av virkningene av et våpenkappløp i verdensrommet. Vi må gjøre hva vi kan for å forhindre et slikt kappløp. Regjeringen behøver ikke å engstes for at Norge derved skal bli isolert eller et fotnoteland i NATO. Den frykt vi føler overfor en mulig gjennomføring av SDI-programmet, er alminnelig utbredt blant de andre NATO-landene i Vest-Europa. Et klart og konsekvent standpunkt innad i NATO mot dette romvåpenprogram vil også være i samsvar med den høytidelig vedtatte målsetting for samarbeidet i NATO, nemlig å gjøre det som er nødvendig for det felles militære forsvar, samtidig som det gjøres som er mulig for å løse de underliggende problemer gjennom forhandlinger med Sovjetunionen.

365

Kilde

Thorvald Stoltenberg (red.): En bedre organisert verden. Oslo 1987, s. 162-171.

Emner

Atomvåpen, Foredrag, Nedrustning, Sikkerhetspolitikk, Utenrikspolitikk

370

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/stjernekrig-drom-eller-mareritt>

375